

Άρθρο σύνταξης

Ψευδείς ειδήσεις στην εποχή του COVID-19: Εξελικτικές και ψυχοβιολογικές συσχετίσεις

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΘΡΟΥ: Παραλήφθηκε 10 Ιουλίου 2022/Δημοσιεύθηκε Διαδικτυακά 19 Ιουλίου 2022

Το ξέσπασμα της πανδημίας COVID-19 συνοδεύτηκε από μία μαζική παραγωγή πληροφοριών, άλλοτε ακριβείς, άλλοτε όμως όχι. Στην πανδημία αυτή ζήσαμε μια μεγάλη κλίμακα παραπληροφόρηση και ψευδείς ειδήσεις, οι οποίες οδήγησαν σε κινήματα έναντι του εμβολίου, της μάσκας, ακόμη και του 5G.¹ Ψευδείς ειδήσεις είναι οι με πρόθεση απατηλές και παραπλανητικές ειδήσεις που γράφονται και δημοσιεύονται με σκοπό να πλήξουν ένα άτομο ή έναν οργανισμό. Μπορεί να περιέχουν ψευδές, παραπλανητικό, απατηλό, χειραγωγημένο ή κατασκευασμένο περιεχόμενο. Το μεγαλύτερο μέρος της συζήτησης σχετικά με τις ψευδείς ειδήσεις περιέχεται σε τρεις έννοιες, που συνολικά έχουν ονομασθεί «διαταραχές της πληροφορίας»: (α) Misinformation: ψευδής πληροφορία που μοιράζεται κάποιος χωρίς να γνωρίζει ότι είναι αναληθής, (β) Disinformation: ψευδής πληροφορία που μοιράζεται κάποιος με σκοπό να παραπλανήσει ή να βλάψει κάποιον, (γ) Malinformation: αληθής πληροφορία που χρησιμοποιείται για να βλάψει κάποιον.²

Οι ψευδείς πεποιθήσεις παράγονται από τους ίδιους μηχανισμούς που παράγονται και οι ακριβείς πεποιθήσεις. Ο άνθρωπος φαίνεται να κωδικοποιεί όλες τις νέες πληροφορίες σαν να ήταν αληθείς και αργότερα οριστικοποιεί την πληροφορία είτε ως ψευδή ή ως αληθή. Διάφοροι γνωσιακοί, κοινωνικοί και συναισθηματικοί παράγοντες οδηγούν το άτομο να σχηματιστεί ή να εγκρίνει την ψευδή είδηση. Το συναισθηματικό περιεχόμενο της επινεμόμενης πληροφορίας μπορεί να επηρεάσει τον σχηματισμό ψευδούς πεποίθησης. Το συναίσθημα του θυμού μπορεί να ωθήσει στο μοίρασμα ψευδούς πληροφόρησης, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός, που συνήθως περιέχει αρνητικό συναίσθημα, μπορεί να αυξήσει την προδιάθεση για αποδοχή ενός συνωμοσιολογικού περιεχομένου.³ Όπως έδειξε το φαινόμενο του Illusory Truth Effect, η επαναλαμβανόμενη έκθεση σε κάποιο άρθρο, είτε αληθές ή ψευδές, αυξάνει την αντίληψη του ατόμου ότι αυτό είναι αληθές. Στα κοινωνικά δίκτυα οι ψευδείς ειδήσεις φαίνεται να διαχέονται σημαντικά πιο μακριά, γρήγορα και βαθιά, σε σύγκριση με τις αληθείς ειδήσεις, όλων των κατηγοριών ειδήσεων. Οι επιδράσεις είναι σημαντικότερες για την περίπτωση των ψευδών πολιτικών ειδήσεων, σε σύγκριση με τις ψευδείς ειδήσεις για την τρομοκρατία, τις φυσικές καταστροφές ή την επιστήμη. Επίσης, αν και η προηγούμενη γνώση κάποιας δήλωσης ωθεί το άτομο ώστε να την επιβεβαιώσει όταν την ξαναδεί (προκατάληψη επιβεβαίωσης), η νέα πληροφορία θα διευκολύνει τη λήψη απόφασης, αφού αυτή θα επικαιροποιήσει την κατανόηση όλων αυτών που συμβαίνουν.⁴

Η αξία της ακριβούς πληροφορίας για την υγεία και ευρωστία είναι προφανής, ενώ η αυτο-εξαπάτηση δείχνει να απειλεί την με τόσο κόπο κερδισμένη πληροφορία. Τότε, γιατί άραγε δεν έχει εξαλειφθεί μέσω της φυσικής επιλογής; Ο Αμερικανός εξελικτικός βιολόγος και κοινωνιολόγος Robert Trivers⁵ υποστήριξε ότι αν και τα αισθητήρια όργανα έχουν εξελιχθεί ώστε να δίνουν μια εξαίσια λεπτομερή αντίληψη του εξωτερικού κόσμου, αμέσως μόλις η πληροφορία φτάσει στον εγκέφαλο, αυτή διαστρεβλώνεται χωρίς κάποια συνειδητή προσπάθεια. Γιατί άραγε θα πρέπει να γίνεται έτσι; Για τον Trivers, η εξελικτική αρχή της τάσης του ανθρώπου για αυτο-εξαπάτηση σχετίζεται με τα προσαρμοστικά οφέλη να εξαπατούμε τους άλλους. Ένα ζώο γίνεται καλύτερος ψεύτης όταν μπορεί πρώτα να πιστεύει τα δικά του ψεύδη ή, όσο καλύτερα μπορούμε να εξαπατούμε τον εαυτό μας, τόσο καλύτερα μπορούμε να εξαπατήσουμε τους άλλους. Εξαπάτηση στα ζώα λοιπόν είναι η μετάδοση της ψευδούς πληροφορίας από το ένα ζώο στο άλλο και η φυσική επιλογή ευνοεί τη διάδοση της εξαπάτησης, όταν είτε η επιθετικότητα προσφέρει ένα ισχυρό όφελος στον αποστολέα ή επιβάλλει ένα μεγάλο κόστος στον παραλήπτη της πληροφορίας.⁶ Στον άνθρωπο, η διαδικασία της αυτο-εξαπάτησης μπορεί να έχει προστατευτικό ρόλο έναντι της κατάθλιψης, ενώ η κατάθλιψη από μόνη της μπορεί να μειώνει τη διαδικασία και μηχανισμό αυτο-εξαπάτησης.^{7,8}

Ο άνθρωπος τείνει να αναζητά πληροφορίες μεροληπτικά προτιμώντας εκείνες τις πληροφορίες που ταιριάζουν με τις αξίες της ζωής του. Ίσως για τον λόγο αυτόν υπάρχουν οι μύθοι και οι θεωρίες συνωμοσίας σχετικά με τον COVID-19 και τον εμβολιασμό. Μπορούμε να υποθέσουμε λοιπόν ότι υποκείμενες νευροψυχολογικές διαδικασίες, βασισμένες πιθανόν σε βιολογικά καθορισμένους μηχανισμούς αυτο- ή ετερο-εξαπάτησης, μπορεί να βοηθούν στην ανάπτυξη ή ακόμη και τη διατήρηση τουλάχιστον κάποιων από τις κοινωνικές συμπεριφορές που σχετίζονται με το φαινόμενο της διάδοσης ψευδών ειδήσεων. Αυτοί οι μηχανισμοί ενδέχεται να στηρίζουν την τάση του ανθρώπου για αναζήτηση πληροφοριών με μεροληπτικό τρόπο, ακόμη μάλιστα και την εξελικτική διατήρηση του φαινομένου της διάδοσης ψευδών ειδήσεων.⁹

Όμως, σε περιπτώσεις όπως αυτή της πανδημίας COVID-19, η εγγενής τάση της αυτο- ή ετερο-εξαπάτησης δεν είναι άμοιρη κινδύνων. Οι πίστη σε σχετικές με τον COVID-19 θεωρίες συνωμοσίας και ψευδείς ειδήσεις βρέθηκε να σχετίζεται αρνητικά με την επιθυμία για εμβολιασμό και με συμπεριφορές πρόληψης της λοίμωξης.¹ Η επιδημία COVID-19 και η συνοδός πανδημία σχετικών πληροφοριών έχει διογκώσει το επικείμενο πρόβλημα εμπιστοσύνης. Το πρόβλημα διστακτικότητας απέναντι στον εμβολιασμό είναι περισσότερο πρόβλημα εμπιστοσύνης, παρά πρόβλημα πληροφόρησης. Οι ψευδείς ειδήσεις, οι φήμες και οι θεωρίες συνωμοσίας δεν θα πρέπει να νοηθούν μόνο ως ψευδείς πεποιθήσεις, αλλά και ως δημόσιες εκφράσεις φόβων και άγχους. Θεραπείες ανοσοποίησης άγχους μπορούν να βοηθήσουν τα άτομα στην αντιμετώπιση και επεξεργασία των ψευδών ειδήσεων, καθώς και στην έγκαιρη αναγνώρισή τους.¹⁰ Τέλος, οι φορείς χάραξης πολιτικής συμβουλευονται να κτίσουν ένα δίκτυο γνώσεων δεξιοτήτων για διάφορα επίπεδα και περιβάλλοντα, καθώς και να κινηθούν μακριά από στάσεις και συμπεριφορές πόλωσης.

Ορέστης Γιωτάκος

*Editor του περιοδικού Dialogues in Clinical Neuroscience & Mental Health,
Ιδρυτής της AMKE Ομπρέλα - Νευροεπιστήμες & Ψυχική Υγεία και της καμπάνιας "I Care for my Brain",
Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Σεξολογίας και Διαφυλικών Σχέσεων*

Βιβλιογραφία

1. Ripp T, Röer JP. Systematic review on the association of COVID-19-related conspiracy belief with infection-preventive behavior and vaccination willingness. *BMC Psychol* 2022, 10:66, doi: 10.1186/s40359-022-00771-2
2. Wardle C, Derakhshan H. *Information Disorder Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*. Council of Europe, October, 2017. Available from: <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>
3. Ecker UH, Lewandowsky S, Cook J, Schmid P, Fazio LK, Brashier N, et al. The psychological drivers of misinformation belief and its resistance to correction. *Nat Rev Psychol* 2022, 1:13–29, doi: 10.1038/s44159-021-00006-y
4. Vosoughi S, Roy D, Aral S. The spread of true and false news online. *Science* 2018, 359 (6380):1146–1151, doi: 10.1126/science.aap9559.
5. Trivers R. *The folly of fools: The logic of deceit and self-deception in human life*. Basic Books/Hachette Book Group, 2011
6. Angilletta MJ, Kubitz G, Wilson RS. Self-deception in nonhuman animals: weak crayfish escalated aggression as if they were strong. *Behav Ecol* 2019, 30:1469–1476, doi.org/10.1093/beheco/arz103
7. Sackeim HA. Self-deception: A synthesis. In Lockard JS, Paulhus DL (eds) *Self-deception: An adaptive mechanism*. Prentice Hall, New Jersey, 1988
8. Giotakos O. Fake news: is it a social phenomenon based on neuropsychologically determined self- or other-deceptive mechanisms? Some thoughts based on insight and self-awareness' areas. *Ann Gen Psychiatry* 2018, 17(Suppl 1):A24, doi: 10.1186/s12991-018-0206-2
9. Giotakos O. Fake news and underlined neurocognitive mechanism. *Dialogues in Clinical Neuroscience & Mental Health* 2018, 1(Suppl 3):20, doi: 10.26386/obrela.v1is3.75
10. Pertwee P, Simas C, Larson HJ. An epidemic of uncertainty: rumors, conspiracy theories and vaccine hesitancy. *Nat Med* 2022, 28:456–459, doi: 10.1038/s41591-022-01728z